

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4 Aneksa 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1 Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 8. novembra 2012. godine, donijela je

ODLUKU

I

Graditeljska cjelina nekadašnje Fabrike papira („Papirne“) u Zenici proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik sačinjavaju zgrade fabričkog kompleksa zajedno sa ekonomskim dvorištem i dimnjak.

Nacionalni spomenik nalazi se na prostoru koji obuhvata k.č 848 i 849, k.o. Zenica, općina Zenica, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene prema Aneksu 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini („Službene novine Federacije BiH“, br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Na prostoru definiranom u tački I stav 3 ove odluke utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- na zgradama fabričkog kompleksa dozvoljeni su konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi na rekonstrukciji, kao i savremene interpolacije novih struktura na način koji neće ugroziti historijske i spomeničke vrijednost objekata, te radovi na prezentaciji nacionalnog spomenika, čemu treba prethoditi izrada projekta koji je odobrilo federalno ministarstvo nadležno za prostorno uređenje (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo);
- bilo kakvi radovi na nacionalnom spomeniku mogu se izvoditi samo uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručni nadzor nadležne službe

- zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);
- dozvoljena je adaptacija objekata u sklopu građevinske cjeline i njihova eventualna transformacija u muzejski, obrazovni ili izložbeni prostor ili u neke druge svrhe, na način koji neće ugroziti vrijednost objekata, te uz izradu projekta koje je odobrilo nadležnog ministarstva i uz stručni nadzor nadležne službe zaštite.

Za objekat dimnjaka, izgrađenog na k.č 849, k.o. Zenica, **utvrđuje se hitna mjera zaštite:**

- izrada Elaborata o statičko-konstruktivnoj stabilnosti dimnjaka, sa provođenjem hitnih mjera zaštite konstrukcije dimnjaka i predviđenim sigurnosnim mjerama zaštite za okolne objekte, stanovnike i prolaznike. Elaborat treba odobriti nadležno ministarstvo, a radovi na dimnjaku se moraju i obavljati uz odobrenje nadležnog ministarstva i uz stručni nadzor nadležne službe zaštite.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su suprotni odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu da oštete nacionalni spomenik ili dovedu u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.kons.gov.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4 Aneksa 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 06.1-2.3-73/12-34
7. novembra 2012. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana II stav 1 Zakona o provođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, ustanovljene prema Aneksu 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, „nacionalni spomenik“ je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa članovima V i VI Aneksa 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za to dobro podnesen zahtjev.

Muzej grada Zenice je, dana 14. septembra 2009. godine, podnio peticiju/prijedlog Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika za proglašenje *Tvornice papira – „Papirna“ u Zenici* nacionalnim spomenikom BiH.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stav 4 Aneksa 8 i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Fabrika Papira svečano otvorena 25. maja 1889. godine, zajedno sa Rudnikom mrkog uglja (otvorenim 1880. godine) i Željezarom Zenica (pokrenutom 1892. godine), bila je od velikog značaja za industrijalizaciju Bosne i Hercegovine, a tadašnjoj kasabi dala je snažan impuls za brz razvoj naselja i njegovu transformaciju u grad Zenicu. Značaj svakog od navedenih objekata bio je velik za doseljavanje i zapošljavanje stanovništva, razvoj infrastrukturnih sistema i prostorni razvoj grada Zenice.

Veliki značaj Fabrike papira očitovao se i u tome što je pored nje izgrađena radnička kolonija koja je prostorno povezala, do tada izolovano, selo Bilino Polje i spojila ga sa gradskim naseljem.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama i radovima na dobru, itd.,
- uvid u sadašnje stanje objekta,
- kopiju katastarskog plana,
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.
 - Prema odredbi člana V stav 2 Aneksa 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 37. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim

spomenikom, Komisija će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove. U skladu s tim, Komisija je uputila sljedeće dopise i zatražila dostavljanje dokumentacije i stavova u vezi sa proglašenjem građevinske cjeline nacionalnim spomenikom: Muzej grada Zenice je, dana 14. septembra 2009. godine, podnio peticiju Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika za proglašenje Tvornice papira – „Papirna“ u Zenici nacionalnim spomenikom BiH (naš br. 02-35-11/09-42, od 14. septembra 2009. g.). Muzej grada Zenice je uz akt broj 422/12 od 31.05.2012. godine, dostavio i dodatnu dokumentaciju. Podnosilac peticije je dostavio:

- kopiju katastarskog plana za k.č. br. 848, 849, 859¹, k.o. Zenica,
 - kopiju zemljišnoknjižnog izvotka za zemlj. parcelu br. 721/1, br. z.k. uloška 2506, k.o. Zenica, Nar. broj 6173/2002,
 - Kopiju zemljišnoknjižnog izvotka za zemljišne parcele br. 716/2 i 721/4², br. z.k. uloška 2506, k.o. Zenica, nar. broj 2133/09,
 - kopije /8 listova A3 formata/ originalnih austrougarskih nacrtā (Tlocrt temelja, Tlocrt prizemlja, Tlocrt prvog sprata i potkrovlja, Crtež sa poprečnim presjecima, Crtež sa podužnim presjekom, Crtež fasade/pogled sa jugozapada: Crtež dimnjaka); datacija crteža 1888. godina,
 - kopiju fotografije nekadašnjeg izgleda Tvornice (godina nepoznata tj. tačna datacija nije naznačena, ali svakako potječe iz austrougarskog perioda),
 - kopiju crteža sadašnjeg stanja (Situacija, glavna fasada/prema ulici A. Borića/jugoistočna fasada, Stražnja fasada/ sjeverozapadna, bočna fasada 1 /fiskulturna sala/ jugozapadna fasada, bočna fasada 2 / sjeveroistočna fasada); napomena: crteži nisu datirani, Autor: dipl.ing.arh. Mirsada Arslani
 - fotografije sadašnjeg izgleda objekta (dostavljeno ukupno 5 listova A4 formata, sa ukupno 23 fotografije u koloru).
 - osnovne smjernice u pristupu rehabilitaciji objekta
 - izvode iz literature o historiji „Papirne“
 - fotografije sadašnjeg stanja „Papirne“
 - fasade i 3D prikaze Papirne (varijantno rješenje moguće rekonstrukcije objekta), *autor rješenja dipl.ing.arh. Bernard Bosjančić, Zenica, 2012. godine*
- Dopisom br. 06.1-35.2-5/12-87 od 16.05.2012. godine zatraženo je dostavljanje dokumentacije i stavova u vezi sa proglašenjem Tvornice papira „Papirna“ u Zenici, od: vlasnika/korisnika dobra: Rudnika mrkog uglja Zenica d.o.o., Podnosioca peticije – Muzeja grada Zenice, Općine

¹ Na priloženoj kopiji katastarskog plana nalazi se veći broj katastarskih čestica, a prema podacima podnosioca peticije na česticama br. 848, 849, i 859, k.o. Zenica, nalazi se Tvornica papira „Papirna“. Kopiju katastarskog plana je 22.02.1999. godine izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica.

² Dostavljeni primjerak kopije zemljišnoknjižnog izvotka izdao je 29.06.2009. godine Zemljišnoknjižni ured Općinskog suda u Zenici.

Zenica (Načelnik, Organ uprave nadležan za poslove urbanizma i katastra, Uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica, Zemljišno-knjižni ureda Općinskog suda u Zenici), Federalnog ministarstva prostornog uređenja, Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, Arhiva BiH.

- Zavod za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta je svojim aktom br. 07-40-4-3867-1/12 od 21.05.2012, Komisiji dostavio obavještenje da je Tvornicu papira „Papirna“ u Zenici evidentirao Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH pod nazivom Zgrada „Papirna“ sa dimnjakom, u ulici Branka Veseljaka u Zenici, ali ne i zaštitio, te da Zavod ne posjeduje dokumentaciju, istovremeno upućujući Komisiju na literaturu u kojoj se mogu pronaći podaci o dobru.
- Općinski sud u Zenici je svojim aktom br. broj 043-0-SU-12-000 857 od 22.05.2012. Komisiji dostavio:
 - Zemljišnoknjižni uložak 2144, za parcele br. 721/1, 721/4 i 716/2, k.o. SP Zenica, od 17.05. 2012.
 - kopiju Zaključka od 04.04.1960. godine o promjeni organa upravljanja nepokretnošću k.č. br. 938/1, z.k. uložak br. 2506, k.o. Zenica sa rudnika mrkog uglja Zenica na Električno preduzeće „Zenica“
 - kopiju Rješenja br. 03/2-9109/1-58 od 02.03.1960. i kopiju Zaključka od 23.11.1948. (vezanu za knjiženje prava svojine nad velikim brojem³ nepokretnosti u korist Rudnika mrkog uglja Zenica); kopiju Dn. br. 345/48,
 - kopiju Ugovora o kupnji od 30. aprila 1914. (Izdatog od strane Gruntovničkog povjerenstva Kotarskog suda u Zenici).
 - kopiju Odluke od 30.04.1914.
 - kopiju ugovora o kupnji od 14. augusta 1911.
 - kopiju Očitovanja o brisanju od 12. juna 1919.
- JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo, Zavisno društvo Rudnik mrkog uglja „Zenica“ d.o.o., Zenica je svojim aktom broj 8458/12 od 05.06.2012. godine Komisiji dostavilo informacije o Tvornici papira- „Papirnoj“ u Zenici. Navedeni objekat je 1991. godine, nakon stečaja Rudnika Zenica, dat na upravljanje preduzeću „21. decembar“ iz Zenice. Od tada se objekat koristi za smještaj radnika - samački objekat, ali i za smještaj porodica radnika Rudnika Zenica i preduzeća „21. decembar“ (firme u stečajnom postupku). Prema evidenciji i podacima, „u upotrebi je 51. zasebna stambena cjelina (soba)“⁴. Ujedno su predložili da, citirano iz navedenog akta „kod donošenja konačne odluke o statusu navedenog objekta imate u vidu činjenicu korištenja istog kao stambenog prostora od strane Rudnika mrkog uglja „Zenica“ i UTTP⁵ „21. decembar“ iz Zenice.“
- Nakon što je iz sredstava javnog informiranja (02.08.2012.) saznala za postojanje opasnosti od urušavanja dimnjaka, dopisom br. 06.1-35.3-43/12-19 od 06.08.2012. godine Komisija je dostavila informaciju o

³ Napomena: tekst kopije nedovoljno jasan (op. E. Softić).

⁴ Citirano iz navedenog dopisa (op. E. Softić)

⁵ Ugostiteljsko, trgovinsko i turističko preduzeće „21. decembar“ iz Zenice (op. E. Softić).

statusu dobra Tvornica papira „Papirna“ u Zenici vlasniku/korisniku dobra: Rudnik mrkog uglja Zenica d.o.o., podnosiocu peticije – Muzeju grada Zenice, Općini Zenica (Načelnik, Organ uprave nadležan za poslove urbanizma i katastra, Uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica, Zemljišno-knjižni ured Općinskog suda u Zenici), Federalnom ministarstvu prostornog uređenja, Zavodu za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta.

- Općina Zenica je svojim aktom broj 02-49-15513/12 od 07.08.2012. godine Komisiji dostavila informacije o ugroženoj stabilnosti i nosivosti dimnjaka Tvornice papira „Papirna“ u Zenici (pukotine i oštećenja prouzrokovane zemljotresom koji je zahvatio Zenicu 27/28. i 30. jula 2012. godine).
- Svojim dopisom br. 06.1-35.6-50/12-11 od 16.08.2012. godine Komisija je odgovorila Načelniku Općine Zenica i zatražila dostavu dokumentacije o oštećenjima na dimnjaku kao i izvještaj statičara i rješenje o uklanjanju dimnjaka. Isti dopis je dostavljen i vlasniku/korisniku dobra – Rudniku mrkog uglja Zenica d.o.o., podnosiocu peticije – Muzeju grada Zenice, Federalnom ministarstvu prostornog uređenja, Zavodu za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta.
- Općina Zenica je svojim aktom broj 02-49-16238/12 od 17.08.2012. godine Komisiji dostavila:
 - Rješenje Službe za inspekcijske poslove, Odsjek građevinske inspekcije, br. 10-23-02-3699-1/12-00, od 02.08.2012. godine o uklanjanju industrijskog dimnjaka Tvornice Papirna u ulici Saliha M. Cakana u Zenici
 - Izvještaj statičara o dimnjaku „Papirne“, koji je uradilo Javno preduzeće za prostorno planiranje i uređenje grada Zenice, br. 03-1-9182/2, od 01.08.2012. godine

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Objekat „Papirne“ nalazi se u dijelu grada Bilino Polje, u ulici Saliha Cakana Mulalića broj 1. Uvidom na licu mjesta, izvršenim 20. juna 2012. godine i uvidom u dostavljenu kopiju katarskog plana⁶ utvrđeno je da se kompleks nekadašnje Tvornice papira „Papirna“ nalazi na katastarskim česticama br. 848 i 849, k.o. Zenica.

Historijski podaci

Fabriku papira u Zenici osnovao je jedan od tada najvećih austrijskih proizvođača papira Eduard Musil von Mollenbruck. Iz prepiske, koja je prethodila

⁶ Kopiju katastarskog plana je, 22.02.1999. godine, izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica. Kopiju dostavio podnosilac peticije.

izgradnji tvornice papira u Zenici, između Musila i Kállay⁷, saznajemo da je Kállayeva namjera bila locirati tvornicu papira u Tuzli⁸, no, nakon posjete Bosni, jula 1886., Eduard Musil odlučuje fabriku sagraditi u Zenici.

Nakon što je Eduard Musil dostavio planove za građenje fabrike, 1. septembra 1886. godine potpisan je dogovor o koncesiji između njega i Zemaljske vlade, prema kojem će Vlada ustupiti zemljišnu parcelu kao i prava na korištenje voda. U skladu sa dogovorom, Musil je Vladi trebao isplatiti naknadu u 10 godišnjih rata, bez dodatnih kamata, počev od godinu dana nakon pokretanja proizvodnje u fabrici. U prvih 5 godina proizvodnje, fabrika je trebala dobiti 6.000 m³ drveta besplatno, a u narednih 5 godina proizvodnje 10.000 m³ drveta po cijeni od 50% šumarske takse. Taksa je iznosila 2 forinte po m³ drveta. Osnovnu sirovinu, celulozno drvo, fabrika je koristila iz nemilskog i lašvanskog šumskog područja. Ugalj potreban za pogon fabričkih mašina bio je obezbjeđen iz zeničkog rudnika po cijeni od 25% od rudničke prodajne cijene uglja u periodu od prvih 5 godina proizvodnje tvornice papira, odnosno 50% od rudničke prodajne cijene uglja u periodu od drugih 5 godina proizvodnje tvornice. Sporedni željeznički odvojak od pruge Zenica-Brod do fabrike, u dužini od 700 m, je bio izgrađen na trošak Vlade Bosne i Hercegovine, a za fabriku su bile određene i povoljne transportne tarife.

I dok su fabrikantu papira nuđena brojna oslobađanja od plaćanja taksi i bezbrojne povlastice, istovremeno je bilo osigurano da sve vladine institucije i preduzeća, nabavke papira vrše isključivo od Musilove fabrike.

Vladin odjel za građevinarstvo u Sarajevu je, na osnovi Musilovih planova, procijenio da bi izgradnja fabrike papira u Zenici koštala 90.000 forinti. No, nakon realizacije ovog projekta, Eduard Musil je, za zemljište i za građevinu, Vladi dugovao iznos od 160.615,66 forinti, a ukupna vrijednost investicije, uključujući i mašine, odnosno instalirane proizvodne kapacitete, iznosila je oko pola miliona forinti.

Nakon probnog rada, fabrika je zvanično otvorena 25. maja 1889. godine, a svečanom činu otvaranja prisustvovali su Benjamin von Kállay (šef uprave za Bosnu i Hercegovinu), te brojni drvorski savjetnici i druge poznate ličnosti. Fabrika papira je registrirana u Okružnom sudu u Travniku pod imenom „Privilegovana Fabrika papira i drvenjače Eduarda Musila u Zenici“, a njeno sjedište je bilo u Beču. Fabrika je bila osposobljena za proizvodnju svih vrsta pisaćeg, štamparskog i ambalažnog papira, kao i konačnih proizvoda - drvenjače. Njen proizvodni kapacitet bio je 1200 do 1400 tona papirnih proizvoda godišnje, u vrijednosti 600.000 – 800.000 kruna, a zapošljavala je oko 130 radnika.⁹

U periodu 1885 - 1895., u vrijeme kad je započela industrijalizacija Zenice, na području Bilina, porast stanovništva bio je impresivan. U toj deceniji broj stanovnika je porastao za 520 lica, ili za skoro 4 puta.¹⁰

Vladin doprinos u isporučenom borovom i jelovom drvetu je iznosio 3,81 forinte po kubnom metru, dok je Željeznica dobivala 0,28 krajcera za 100 kg/po

⁷ Benjamin von Kállay (1839 - 1903), mađarski i austrougarski političar. U periodu 1882 - 1903 je obnašao funkciju austrougarskog ministra financija i upravitelja Bosnom i Hercegovinom.

⁸ Kállay je pisao svome prijatelju Vukoviću iz Tuzle, tražeći od njega da proda lokaciju Musilu, kada on bude (kasnije) dolazio u Bosnu. (Sugar, Peter F., *Industrialization of Bosnia-Hercegovina 1878 - 1918*, Seattle: University of Washington Press, 1963, str. 139)

⁹ Jović, Vlastimir, *Zenica koje više nema*, 1998, str. 61

¹⁰ Bjeletović, Miloš, *Zenica i njena okolina: ekonomskogeografska studija*, 1968, 69

kilometru. Proizlazi da je zenička fabrika papira, za sirovine, tokom prvih 5 godina postojanja plaćala iznos od 4.103,73 forinte godišnje, odnosno 15.471,89 forinti tokom drugog petogodišnjeg perioda. Drugim riječima, u prvoj petoljetki postojanja fabrike papira, za 1 m³ drvene građe, fabrika je plaćala 0,685 forinti, a Vlada 3,81 forinte, dok je u drugoj petoljetki, kubni metar fabrika plaćala 1,545 forinti, a Vlada 2,81 forinte. U stvarnosti, Vlada ne samo da je izdašno potpomagala proizvodnju papira u Zenici, pri tom bilježeći gubitke, nego je pisaći papir proizveden u Zenici plaćala 7,50 forinti po paketu i ambalažni papir 25 krajcera po paketu, dok se istovremeno, u Sarajevu mogao kupiti pisaći papir proizveden u Ugarskoj po cijeni od 5,95 forinti po paketu i ambalažni papir po cijeni 14 krajcera po paketu. Ovakav aranžman, Benjamin von Kállay je svojim izjavama iz 1892. branio argumentacijom da je dužnost Vlade da potpomogne zeničku fabriku, kupujući njenu robu zato što je napravljena od bosanskohercegovačkih sirovina i zato što je proizvod domaće radne snage.¹¹

U 1907. godini, Ministarstvo je u obrazloženju zahtjeva Zemaljske vlade da papir kupuje od austrijskih fabrika, napravilo komparaciju cijena dvadeset različitih vrsta papira i zaključilo, da su cijene zeničke fabrike bile 148% veće u odnosu na cijene austrijskih fabrika. Uz to proizvedeni papir je bio osrednje kvalitete, dok je kvalitet cigaret-papira proizvedenog u Zenici bila tako loša, da je Zemaljska vlada željela platiti Eduarda Musila da prestane sa njegovom proizvodnjom. Ipak, monopol proizvođača duhana je nastavio kupovinu cigaret-papira proizvedenog u Zenici.

Uprkos svim koncesijama, privilegijama i pravima, projekat izgradnje fabrike papira u Zenici je od početka bio promašaj. Brojna su pisma pritužbi koja je u periodu 1893-1908. uputio Eduard Musil na adresu Ministarstva. Proučavajući tu prepisku¹² sačuvanu u Arhivi BiH, Sugar Peter, F., je ustanovio da su pisma Eduard Musila veoma jasno objašnjavala razloge propadanja zeničke fabrike: Vlasnik ju je sagradio sa pretpostavkom da će fabrika raditi 24 sata dnevno, svakog dana u godini i na taj način biti konkurentna cijenama papira koje su postizali proizvođači papira u Austriji. Iako je Musil znao da je potrošnja papira u Bosni i Hercegovini bila niska, pogrešno je spekulisao da bi se ta proizvodnja mogla drastično povećati. Od 1893. fabrika je radila samo četiri mjeseca u godini. U 1907. Musil je pokušao popraviti situaciju, reorganizirati proizvodnju i angažirao je svoga zeta, inače sposobnog inženjera, ali godinu kasnije, 1908. godine, fabrika je prestala sa radom.

U trenutku otvaranja, Musilov poduhvat je imao mnoge pogodnosti: jeftine sirovine, jeftinu radnu snagu i najzad veliku potporu Zemaljske vlade. Benjaminu von Kállayu, kao administrativnom upravniku Bosne i Hercegovine, izgradnja fabrike papira unutar zemlje bila je dodatno svjedočanstvo njegove uspješne administrativne i političke funkcije, tako da on nije previše pažnje posvećivao održivosti ovog projekta, dok je industrijalac Eduard Musil platio cijenu pogrešne pretpostavke o budućoj povećanoj potrošnji papira, te je uprkos svim koncesionim pogodnostima, morao obustaviti ovaj projekat.

Nakon isteka koncesija i ugovora, vlasnik Eduard Musil je 1910. godine demontirao mašine i transportirao ih u Beč, a fabričke zgrade je prodao jednom konzorcijumu sarajevskih trgovaca, koji su namjeravali u Zenici podići tvornicu za preradu gvožđa. Nakon neuspjelog pokušaja, taj konzorcij prodaje fabričke zgrade rudarskom satništvu, koje ih je ustupilo zeničkom ugljenokopu (Rudniku mrkog uglja u Zenici) za njegove potrebe.¹³

¹¹ Sugar, Peter F., 1963, str. 140

¹² Sugar, Peter F., 1963, str. 141

¹³ Hrelja, Kemal, *Zenica i njena okolina*, Sarajevo, 1957, str. 103-104

Na osnovi ugovora o kupovini i druge dokumentacije o promjenama imovinsko-pravnih vlasničkih odnosa nad nekretninom (Fabrika papira u Zenici), koju je Komisiji dostavio Općinski sud u Zenici¹⁴, može se ustanoviti sljedeće:

Na osnovi Ugovora o kupnji od 14.08.1911. godine, donesena je Odluka Kotarskog suda u Zenici, od 26.08.1911. godine, da se nekretnine upisane gruntovničkom ulošku 1217, k.o. Zenica, u vlasništvu ing. Josipa Sobieckzyja pok. Ludviga iz Zenice („sada u Gabersdorfu u Štajerskoj“), prodane pod ugovorenoj cijeni od 170.000 Kruna, uknjiže sa pravom vlasništva na imena: Girolam Salom umrl. Guissepe iz Sarajeva sa 1/6; Anton Szirmay pok. Jakova iz Sarajeva sa 1/6; Elias E. Kajon, sin Ezrina iz Sarajeva sa 1/6; Abraham M. Altarc umrl. Majera iz Sarajeva sa 1/6; Osmanaga Mehmedić umrl. Hadži Avdije iz Zenice sa 1/6; Lazar Jeftić pok. Riste iz Zenice sa 1/6.

Prodavac Lazar Jeftić¹⁵ je u aprilu 1914. prodao Girolami Salom¹⁶, udio od 1/6 nekretnina (k.č. br. 717,723, 720, 718, 716, 719, 721, 722, 784,..), upisanih u gruntovničkom ulošku 1217, k.o. Zenica.

Iz prepiske koja se vodila između Rudnika mrkog ulja iz Zenice i Sreskog suda iz Zenice, saznajemo da je u periodu 1948 - 1951. godine, izvršena nacionalizacija preduzeća, te da su nekretnine predane na upravljanje Rudniku mrkog ulja „Zenica“.

U vrijeme prije Drugog svjetskog rata, a i poslije njega, u „Papiirnoj“ je postojala istoimena kafana u kojoj su se priređivali čuveni maskenbali.¹⁷

2. Opis dobra

Sagledavajući kontekst vremena i prostora u kojem je Fabrika papira pozicionirana, ona je izgrađena „na krajnjem istočnom dijelu prostora koji je izgrađen za vrijeme Austro-Ugarske. Topografski uslovi njenog lociranja su bili: aluvijalna ravan, blizina Rudnika uglja i željezničke pruge, zatim lokalni, poljski put od Željezničke stanice - na rijeku Bosnu, koji već u austrougarskom periodu poprima funkciju glavne ulice novog dijela naselja, šira geografska uslovljenost Fabrike papira leži u centralnom geografskom položaju Zenice, kao i glavnoj željezničkoj pruzi.“¹⁸

„Konture razvoja austrougarske Zenice, pored prirodnih uslova, bile su određene lociranjem krupnih privrednih, upravnih i saobraćajnih objekata i puteva, koji su bili postavljeni rubno u odnosu na kasabu, i na slobodan prostor za izgradnju, koji se nalazio sjeverno od kasabe. Unutar prostora obilježenog na jugu mahalom Kočeva, na zapadu željezničkom stanicom, Rudnikom i stranama Polja, na sjeveru Željezarom i željezničkom prugom, na istoku Fabrikom papira, selom Bilino Polje, te rijekom Bosnom, na prostoru dimenzija 500 x 1000 m, uglavnom, se razvijala Zenica u austrougarskom periodu.“¹⁹

Objekat nekadašnje fabrike papira, u **dispozicionom smislu**, predstavlja složen sklop funkcionalno povezanih prostora. Ako bi se pokušao pronaći

¹⁴ Dokumentacija dostavljena uz akt broj 043-0-SU-12-000 857 od 22.05.2012. godine

¹⁵ Lazar Jeftić pok. Riste iz Zenice

¹⁶ Girolama Salom umrl. Guissepe iz Sarajeva

¹⁷ Jović, Vlastimir, *Zenica koje više nema*, 1998., str. 67

¹⁸ Bjeletović, Miloš, *Zenica i njena okolina: ekonomskogeografska studija*, 1968., 65-66

¹⁹ Bjeletović, Miloš, *Zenica i njena okolina: ekonomskogeografska studija*, 1968., 66

simplificirani ekvivalent forme složenog i razruđenog fabričkog prostora, onda on, u tlocrtnom smislu, odgovara ćirilicom slovu „П“, nejednakih krakova.²⁰

Složen tlocrtni geometrijski oblik građevine je rezultat tehnološko-proizvodnih zahtjeva fabrike: dovoza, prijema i deponovanja celuloznog drveta, njegove tehnološke obrade u lančanom procesu proizvodnje do finalnog proizvoda – papira, te privremenog skladištenja gotovog proizvoda prije njegove isporuke kupcu.

Trasa sporednog **željezničkog odvojka pruge**²¹, kojom su se dostavljale sirovine, potrošni materijal i rezervni dijelovi, a isporučivali gotovi proizvodi, je, iz sjeverozapada ulazila u ekonomsko dvorište, oko kojeg su pozicionirana krila objekta:

- *sjeveroistočno krilo* (vanjskih gabarita cca /14,10 x 21,70 m/ + 19,35 x /21,70+13,60 m/ + /7,75 x 22,70m/)²²,
- *jugoistočno krilo* (vanjskih gabarita cca 63,30 x 9,20 m/²³ 11,20 m,
- *jugozapadno krilo* (vanjskih gabarita cca 9,20 x 34,0 m).

Ekonomsko dvorište, u tlocrtu, ima oblik latiničnog slova „L“ (dimenzija cca /18,80 x 42,60 m/ + /7,75 x 12,60m/). U dijelu ekonomskog dvorišta postojala su dva kolosjeka, postavljena na međuosovinskom rastojanju od 4,50 m. Osovinsko rastojanje tog bliznog kolosjeka od *sjeveroistočnog krila*, iznosi cca 5,25 m, a od *jugozapadnog krila* iznosi cca 13,55 m.

Na krajnjoj sjevernoj strani *sjeveroistočnog krila*, bila je smještena **kotlovnica**, koja je bila djelomično ukopana za cca 2 metra, u odnosu na ostali dio fabričkog kompleksa. Kotlovnica je bila smještena u prizemnom objektu vanjskih gabarita cca / (14,10 x 21,70 m), „svijetle“ visine prostora od cca 5 m, pokrivena dvostrešnim krovom. Gorivo je u kotlovnicu transportovano kosom rampom (nagib rampe cca 18 stepeni, širina rampe cca 2,20 m), pozicioniranom na sjevernoj strani kotlovnice. Objekat je zidan od cigle, a širina zidova iznosi cca 60 cm. Primijenjena je drvena konstrukcija krovišta sa krovim vezačima konstruiranim u kombinaciji jednostruke uspravne vješaljke i dvostruke kose vješaljke. Kao pokrov primijenjen je falcovani crijep, opšavi i oluci od pocinčanog lima.

Tokom kasnijih preinaka prostora, ukopani dio objekta je transformiran u prostore za ostave, a pokrovni prostor je pregrađen i pretvoren u stambeni. Na sjevernoj strani krovišta, uspostavljene su 4 badže pokrivene dvostrešnim krovovima. Originalni položaj rampe (sjeverozapad-jugoistok) je promijenjen: rampa je vjerovatno predstavljala prepreku novouspostavljenoj kolskoj komunikaciji, sjeverno od tvornice, pa je rampa zarotirana za cca 90 stepeni i prislonjena uz obodni zid *sjeveroistočnog krila*.

Istočno od kotlovnice, na udaljenosti od cca 2,10 m od kotlovnice, pozicioniran je **fabrički dimnjak**. Dimnjak je visinski rasčlanjen na tri dijela: fundament, bazu dimnjaka i tijelo dimnjaka sa kapom. Prema austrougarskom nacrtu, nadzemna visina dimnjaka, do zaštitne korpe, iznosi cca 36 m, dok podzemni dio, fundament, ima dubinu od cca 8 m. Temeljna konstrukcija dimnjaka je izvedena stepenasto, donja osnova ima dimenzije od cca 7,30 x 730m, a one superponirane njoj, od dna temelja

²⁰ (op. E. Softić)

²¹ Ukupne dužine od 700 m (op. E. Softić)

²² Zbog složenosti forme i razruđenog fabričkog prostora, gabaritne dimenzije, kojima se može vizualizirati „skok“ u gabaritu, su iskazane na ovaj način. (op. E. Softić)

²³ Krilo ima različite širine: 9,20 m i 11,20 m (op. E. Softić)

sve do nivoa terena, se sužavaju i imaju, respektivno, osnovice od 6,70 x 6,70 m, 6,10 x 6,10 m, 5,50 x 5,50 m, 4,90 x 4,90m, sa „skokovima“, respektivno od dna prema koti terena, 1,00 m, 2,00 m, 2,00 m, 2,00 m i 1,00 m.

Postament dimnjaka ima ukupnu visinu od 7 m i rasčlanjen je visinski na četiri dijela: donji dio visine cca 1,40; srednji visine 0,40 m, gornji dio visine cca 5,40 m (osnovice horizontalnog presjeka cca 3,90 x 3,90 m), te završni dio sa arkadnim nizom konzolica koje nose profilirani vijenac postamenta.

Prelaz sa četverougaoone forme postamenta dimnjaka na osmougaoonu formu tijela dimnjaka ostvaren je pomoću četverougaoone zarubljene plitke²⁴ piramidalne forme.

Dimnjak je zidan od pune opeke, a dimnovodni kanal je kružnog oblika nepromjenjivog dijametara od 140 cm, dok je vanjski plašt dimnjaka osmougaoone forme. Dimnjak, u dijelu iznad postamenta, je izveden sa entazisom, što je postignuto postepenim povećavanjem debljine stijenke dimnjaka: na dnu entazisa, na visini²⁵ od cca 9,30 m, vanjski dijametar iznosi 3,40 m, dok u vrhu dimnjaka vanjski dijametar iznosi cca 2,00 metra (sužava se odozdo na gore). Tako, na koti postamenta dimnjaka, njegova stijenka ima debljinu od cca 1,25 m, na visini²⁶ od cca 9,30 m, ima debljinu od cca 1,00 m, dok u vrhu dimnjaka stijenka ima debljinu od cca 50 cm.

U odnosu na projekatom predviđeno, izvedeno je, „in situ“, unekoliko drugačije rješenje završetka dimnjaka, tj. njegove dimnjačke kape. Od vijenca dimnjaka, izvedenog na koti od cca +34,00 m, stijenka dimnjaka se u naredna 2 m visine (do samog vrha dimnjaka) zida na način da se opeke stijenke postepeno stepenasto izmiču prema vani, zadržavajući formu osmougaoonog horizontalnog presjeka.

U **sjeveroistočnom krilu**, južno od kotlovnice, u pravcu istok zapad, izgrađen je trakt prostorija:

- **strojarnica** (Machinen-haus), unutrašnjih gabarita cca 7,50 x 20,50 m, koja se nalazi južno od kotlovnice. Strojarnica je objekat visine prizemne plus dvije spratne etaže, s tim da se unutrašnji prostor (vjerovatno zbog gabarita mašina i pozicije mašinskih instalacija) provlači kroz tri etaže. Osvjetljen preko pet prozora (dimenzija cca 1,30 x 3,80 m) postavljenih u sjevernom zidu strojarnice. Strojarnica je zidana od cigle. Širina zidova u nivou prizemlja iznosi cca 60 cm, a u nivou sprata cca 45 cm. Primijenjena je drvena konstrukcija krovništva sa krovnim vezačima rješanim kao jednostruke uspravne vješaljke. Kao pokrov primijenjen je falcovani crijep, nagib krovnih površina iznosi cca 35 stepeni. Opšavi i oluci su izvedeni od pocinčanog lima, a na južnoj plohi krova je mjestimično²⁷ izveden limeni pokrov. Kao rezultat preinaka, danas je taj prostor podijeljen međuspratnim konstrukcijama na tri etaže, a dvije spratne etaže se koriste kao stambeni prostor.
- Istočno od strojarnice je **pumpno postrojenje** (Pumpenhaus) unutrašnjih gabarita cca 7,50 x 7,50 m. U pumpnom postrojenju, prislonjene u njegovom jugoistočnom uglu, nalazile su se stepenice sa dva stepenišna kraka postavljena pod pravim uglom. Stepenicama se pristupalo po *podijumu* za *obradu drveta*²⁸. Sve što je navedeno za strojarnicu, vrijedi i za pumpno

²⁴ Osnovica zarubljene piramide iznosi cca 4,30 m, a njena visina cca 60 cm (op. E. Softić)

²⁵ Referentna kota 0,00 je nivo terena (op. E. Softić)

²⁶ Referentna kota 0,00 je nivo terena (op. E. Softić)

²⁷ Vjerovatno posljedica nekih intervencija i popravaka na krovu, jer se „in situ“ vidi da je limeni pokrov podvučen pod crijep i crijepne sljemenjake (op. E. Softić).

²⁸ O podijumu će biti riječi u daljem tekstu odluke (op. E. Softić)

postrojenje, s tim da je ono kasnijim intervencijama na objektu pretvoreno u glavni stepenišni komunikacioni prostor, preko kojeg se pristupa horizontalnim koridorima, na koje su orijentirane sobe, odnosno interpolirane stambene jedinice. Danas je taj dio objekta spratnosti prizemlje + 3 etaže, a pokriven je četverostrešnim drvenim krovom. Kao pokrov, „in situ“ su primijenjene salonit-ploče, što je rezultat neke od kasnijih intervencija.

- Istočno od pumpnog postrojenja bila je **radionica** (Workshalle) unutrašnjih gabarita cca 7,50 x 4,90 m. Sve što je navedeno za strojarnicu, vrijedi i za prostor nekadašnje radionice, koji se danas koristi kao stambeni prostor.

U **sjeveroistočnom krilu**, južno od strojarnice, pumpnog postrojenja i radionice nalazile su se:

- **prostorija za skladištenje drvene građe** (Holzpulzerei) unutrašnjih gabarita cca 12,00 x 10,05 m. Ovaj dio fabrike bio je prizemni objekat (*svijetle* visine prostorije od cca 4,50 m), zidan od cigle, a debljina zidova iznosi cca 60 cm. Primijenjena je drvena konstrukcija krovišta sa krovim vezačima rješenim kao dvostruka uspravna vješaljka. Kao pokrov primijenjen je falcovani crijep, nagib krovnih površina iznosi cca 35 stepeni. Opšavi i oluci su izvedeni od pocinčanog lima. Tokom kasnijih preinaka prizemlje je transformirano u prostore za ostave, a pokrovni prostor je pregrađen i pretvoren u stambeni. Na južnoj strani krovišta, uspostavljene su dvije badže pokrivene dvostrešnim krovovima.
- **štamparija** (maschinensaal) unutrašnjih gabarita cca (20,70 x 14,20 m) + (7,30 x 29,00 m) u prizemlju i na galeriji (na koti + 4,00 m). **Prostorija sa podijumom za obradu drveta** (Podium für Defibreure u Hollander) unutrašnjih gabarita cca (6,20 x 8,50 m) + (7,30 x 29,00 m). Rješenje stropne konstrukcije galerije, trebalo je biti ponuđeno u posebnom projektu²⁹.

Štamparija i prostorija sa podijumom za obradu drveta bile su pokrivene jedinstvenim krovom koje je bilo riješeno kao dva spojena dvostrešna krovišta raspona 2 x 10,75 m (sa zajedničkom uvalom) postavljena u pravcu sjever-jug. Zanimljivo je i konstruktivno rješenje ovog jedinstvenog prostora: krovne konstrukcije dvojnih - spojenih krovišta bile su oslonjene na zajedničke vezne grede dužine cca 21,50 m, koje su u sredinama svojih raspona bile oslonjene na stubove (sa sedlima) visine cca 7,14 m. Ovi stubovi su bili postavljeni na međurazmacima veznih greda (cca 4,16 m), a u dispozicionom smislu, tačno ispod pozicije krovnog grebena. Problem odvodnje je, zbog dugačke uvale krova (dužina uvale je iznosila cca 29 m), bio riješen na način da je voda bila evakuirana kroz šuplja jezgra stupova, što ukazuje da su oni morali biti napravljeni kao cjevasti čelični profili kvadratičnog presjeka.

Tokom kasnijih preinaka prizemlje ovog prostora je danas pregrađeno, a pregrađene prostorije se koriste kao različiti poslovni prostori. Preinakama je i pokrovni prostor pregrađen i pretvoren u stambeni, tj. interpolirane su stambene jedinice. Zbog potreba za osvjetljenjem velikog broja interpoliranih stambenih jedinica i soba, napravljena su dva vertikalna okna tj. zračna prostora (idu od kote terena svom visinom objekta).

Na istočnoj strani krovišta, uspostavljeno je šest badža pokrivenih dvostrešnim krovovima, a na zapadnoj dvije takve badže.

²⁹ To je naznačeno u opisu na crtežu presjeka A-B (op. E. Softić)

U **jugoistočnom krilu** (vanjskih gabarita cca 63,30 x 9,20/³⁰11,20m), nalazile su se:

- na istočnoj strani krila, u njegovom prizemlju, **ured** (kanzlei) unutrašnjih gabarita cca 7,00 x 7,70 m i **ostava** (magazin) unutrašnjih gabarita cca 6,00 x 7,70 m.
- iznad ureda i ostave, **prostorija za pripremu ljepila** (Lein-Kuche) unutrašnjih gabarita cca 8,00 x 13,90 m.
- na zapadnoj strani krila, u njegovom prizemlju, **prostor sa mašinama za papir** (Papier-Maschine), unutrašnjih gabarita cca (12,00 x 10,00 m) + (28,00 x 8,00 m).

Ono što je karakteristično za ovaj dio jugoistočnog krila, jeste da su tavanice iznad prizemnih prostorija bile izvedene od tzv. Henebik konstrukcije: primarni nosači su bili napravljeni od NPI čeličnih nosača, dok su, kao sekundarna konstrukcija, bili primijenjeni plitki³¹ lukovi zidani od opeke, čije pete luka su bile oslonjene na NPI nosače postavljene na međurazmake od cca 1,92 m (u istočnoj strani krila), odnosno cca 2,10 m (u zapadnoj strani krila). Ovakve vrste međuspratnih konstrukcija u objektima, podignutim u austrougarskom periodu, su se uvijek primjenjivale kod prostorija koje su bile opterećene velikom težinom. Kako je ovo krilo bilo originalne spratnosti prizemlje+potkrovlje, možemo izvući sasvim pouzdan zaključak da su potkrovní prostori jugoistočnog krila bili korišteni kao prostori za skladištenje.

Tokom kasnijih preinaka prizemlje ovog prostora je danas pregrađeno, a pregrađene prostorije se koriste kao različiti poslovni prostori (kancelarije, pivnica, prodajni salon namještaja, i sl.). Preinakama je i pokrovni prostor pregrađen i pretvoren u stambeni, tj. interpolirane su stambene jedinice. Na južnoj strani krovíšta, uspostavljeno je šest badža pokrivenih dvostrešnim krovíćima.

U **jugozapadnom krilu** (vanjskih gabarita cca 9,20 x 34,0 m), nalazile su se:

- na sjevernoj strani krila, u njegovom prizemlju, dva **ureda** (Kanzlei), unutrašnjih gabarita cca 3,00 x 8,00 m i 6,00 x 8,00 m,
- u središnjem dijelu krila, u njegovom prizemlju, **sala za papir** (Papier-Saal), unutrašnjih gabarita cca 23,80 x 8,00 m.

Ovo krilo fabrike je prizemni objekat (*svijetle* visine prostorije od cca 4,50 m), zidan od cigle, a debljina zidova iznosi cca 60 cm. Primijenjena je drvena konstrukcija krovíšta sa krovnim vezačima rješenim kao dvostruka uspravna vješaljka. Kao pokrov primijenjen je falcovani crijep, nagib krovnih površina iznosi cca 35 stepeni. Opšavi i oluci su izvedeni od pocinčanog lima.

Danas prostor nekadašnje sale za papir koristi Rukometni klub „Čelik“ kao sportsku dvoranu, a u njemu djeluje i jedno kulturno-umjetničko društvo. Potkrovlje na južnom uglu ovoga krila je izmijenjeno nadzidivanjem spratne etaže u kojoj se nalaze tri manje stambene jedinice. Ovaj nadzidani dio krila je pokriven četverovodnim krovíštem, a kao pokrov je upotrijebljen falcovani crijep.

³⁰ Krilo ima različite širene: 9,20 m i 11,20 m (op. E. Softić)

³¹ Lukovi sa malom visinom strijele luka, od cca 20 cm (op. E. Softić)

U sastavu fabričkog kompleksa, zapadno od jugozapadnog krila, na k.č. br. 859, k.o. Zenica nalazi se i rukometno igralište sa tribinama, koje je, u posjedovnom smislu, sastavni dio nekadašnje „Papirne“.

Na prizemnom zidu jugoistočne fasade, postavljena je kamena ploča sa uklesanim tekstom:

ISPRED OVE ZGRADE, 14. MAJA 1906.
GODINE, PRVI PUT KRENULI SU UJEDINJENI
RADNICI ZENIČKIH PREDUZEĆA DA SE ORGA-
NIZOVANIM DEMONSTRACIJAMA I ŠTRAJKOM
IZBORE ZA BOLJE RADNE USLOVE.

Tvornica papira u Zenici je motivirala Aliju Isakovića³² da 1975. napiše dramu „Papirna“, prema čijem tekstu je TV Sarajevo, 1978. godine uradila istoimenu tv-dramu³³.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Zavod za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta Komisiji je dostavio obavještenje³⁴ da je Tvornicu papira „Papirna“ u Zenici evidentirao Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH pod nazivom Zgrada „Papirna“ sa dimnjakom u ulici Branka Veseljaka u Zenici.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi i intervencije na objektu

U postupku prikupljanja dokumentacije, koji je prethodio izradi proglašenja ovoga dobra nacionalnim spomenikom BiH, nije se došlo do raspoloživih podataka o provođenju konzervatorsko-restauratorskih radova.

Kada se uporede austrougarski crteži fabrike papira iz 1888., kao i vanjski izgled fabrike (prikazan na austrougarskoj razglednici sa motivom fabrike, snimljenim sa istočne strane), sa današnjim stanjem fabrike, istovremeno imajući u vidu historijske podatke o čestim promjenama vlasništva nad zgradama fabričkog kompleksa, kao i mijenjanjima namjene prostora unutar kompleksa, može se uočiti priličan broj **promjena** koje se odnose na vanjske gabarite objekta, ali i **forme volumena** objekta.

U objektu vrlo kompleksne strukture, sa više različitih ulaza i stepeništa, danas se u nivou prizemlja nalaze poslovni prostori (osam poslovnih prostora), a na spratovima i u potkrovlju ukupno 46 stambenih jedinica.

³² Alija Isaković (Bitunja kod Stoca, 1932, - Sarajevo, 1997), romansijer, pripovjedač, radio-dramski, televizijski i dramski pisac, putopisac, aforist, leksikograf i historičar jezika i književnosti.

³³ TV dramu „Papirna“, snimljenu prema dramskom tekstu Alije Isakovića, 1978. godine u produkciji TV Sarajevo, režirao je Aleksandar Jevđević, a glavne uloge su ostvarili: Dragan Jovičević, Velimir Životić, Zaim Muzaferija, Adem Čejvan, Aleksandar Mičić, Josip Pejaković, Muharem Osmić i drugi.

³⁴ Akt Zavoda za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta br. 07-40-4-3867-1/12 od 21.05.2012.

O navedenim promjenama je detaljno pisano u tački 2 Obrazloženja Odluke (Opisu dobra).

U saradnji sa podnosiocem peticije – Muzejom grada Zenice, dipl.ing.arh. Bernard Bosjančić je 2012. uradio varijantno rješenje moguće revitalizacije kompleksa sa adaptacijom radi uvođenja novih sadržaja sa prikazom rekonstrukcije Fasada i trodimenzionalnim prikazom Papirne. U ovoj fazi (izrada naredne faza je u toku), autor rješenja nije se pozabavio rekonstrukcijom, odnosno revitalizacijom i interpolacijom organsko-strukturalnog sadržaja, nego samo vanjskog izgleda fabričkog kompleksa.

Predviđena je i revitalizacija funkcije objekta i interpolacija novih sadržaja: muzejskog depoa, ateljea, omladinskih hostela, i slično.

5. Sadašnje stanje dobra

Osim dijela objekta u kojem se danas nalazi sportska dvorana, a koji je održavan, svi preostali dijelovi objekta se generalno nalaze u stanju zapuštenosti.

Zbog različitih i neplanskih pregradnji, koje su rezultat nestručnih *ad-hoc* rješenja, u objektu se veoma teško i orijentirati.

Ipak, pažljivom analizom postojeće originalne dokumentacije i postojećeg stanja objekta, moguće je izvršiti rekonstrukciju originalnog izgleda objekta.³⁵

Nakon zemljotresa koji je zahvatio Zenicu 27/28. i 30. jula 2012. godine, aktualiziran je i problem ugrožene stabilnosti i nosivosti dimnjaka Tvornice papira „Papirna“ u Zenici, tj. pukotina i oštećenja prouzrokovanih zemljotresom. Komisiju za očuvanje nacionalnih spomenika je, zbog ovog problema, kontaktile su općinske strukture grada Zenice i Komisiji su dostavljeni Izvještaj staričara o stanju dimnjaka³⁶, kao i rješenje o uklanjanju dimnjaka³⁷.

U Izvještaju staričara o dimnjaku „Papirne“, navodi se sljedeće: *“... Dimnjak je izgrađen prije cca 120 godina i kao takav predstavlja, ili se mora svrstati u red povijesnih objekata i zbog toga treba uzeti u obzir i načelo očuvanja povijesne vrijednosti graditeljskog naslijeđa.*

³⁵ Potrebno je naglasiti da su zadnja dva zvanična korisnika objekta (Rudnik Zenica i firma „21. decembar“ iz Zenice), u ozbiljnim finansijskim problemima, odnosno stečajnim postupcima. (JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo, Zavisno društvo Rudnik mrkog uglja „Zenica“ d.o.o., Zenica je svojim aktom broj 8458/12 od 05.06.2012. godine Komisiji dostavilo te informacije o Tvornici papira „Papirna“ u Zenici.)

Treba imati u vidu i činjenicu da je navedeni objekat 1991. godine, nakon stečaja Rudnika Zenica, dat na upravljanje preduzeću „21. decembar“ iz Zenice, te da se od tada objekat koristi za smještaj radnika - samački objekat, ali i za smještaj porodica radnika Rudnika Zenica i preduzeća „21. decembar“ (firme u stečajnom postupku). Prema evidenciji i podacima, „u upotrebi je 51. zasebna stambena cjelina (soba). Citirano iz navedenog dopisa (op. E. Softić)

Ujedno su predložili da, citirano iz navedenog akta „kod donošenja konačne odluke o statusu navedenog objekta imate u vidu činjenicu korištenja istog kao stambenog prostora od strane Rudnika mrkog uglja „Zenica“ i UTPP „21. decembar“ iz Zenice.“

UTPP je skraćenica za: Ugostiteljsko, trgovinsko i turističko preduzeće „21. decembar“ iz Zenice (op. E. Softić).

³⁶ Izvještaj staričara o dimnjaku „Papirna“, uradilo je Javno preduzeće za prostorno planiranje i uređenje grada Zenice, br. 03-1-9182/2, od 01.08.2012. godine.

³⁷ Rješenje Službe za inspeksijske poslove, Odsjek građevinske inspekcije, br. 10-23-02-3699-1/12-00, od 02.08.2012. godine o uklanjanju industrijskog dimnjaka Tvornice Papirna u ulici Saliha M. Cakana u Zenici.

Građevina je i prije ovih u zadnje vrijeme učestalih potresa, bila u trošnom i ruiniranom stanju i zasluživala je mjere sanacije. Trenutno, na objektu su prisutne mnogobrojne pukotine lako uočljive, kako u donjem dijelu koji je formiran kao kvadar visine 6 m, tako i na preostalom dijelu stijenke dimnjaka prema vrhu. Na visini cca 10-12 m od vrha dimnjaka, primijećena je poprečna pukotina, koja se proteže po cijelom obimu dimnjaka, što ukazuje na veliku opasnost od mogućeg rušenja. Također vizuelno su vidljive promjene na vertikalnoj geometriji dimnjaka, što ukazuje na to da je došlo do... masa dimnjaka i promjene vertikalnih gabarita. Nosivost i stabilnost dimnjaka su zasigurno ugrožene i vrlo lako se može desiti da usljed pojave novih potresa ili jačeg dejstva vjetra dođe do njegovog totalnog urušavanja.

Svakako treba imati u vidu činjenicu da u neposrednoj blizini dimnjaka nalaze se stambeni objekti i da ovakvo stanje dimnjaka, trenutno predstavlja veliku opasnost po živote ovih ljudi, kao i opasnost po okolne objekte. ...“

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom (“Službeni glasnik BiH”, br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

- A. Vremensko određenje**
(dobra nastala od prahistorije do 1960. godine)
- B. Historijska vrijednost**
(veza građevine, cjeline ili područja sa historijskom ličnošću ili značajnim događajem u historiji)
- D. Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)**
 - i. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim historijskim razdobljima,
 - ii. Svjedočanstvo o historijskim mijenama,
 - iii. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru,
- F. Simbolička vrijednost**
 - i. Značaj za identitet skupine ljudi.
- G. Ambijentalna vrijednost**
 - i. Značenje u strukturi i slici grada,
 - ii. Objekat ili skupina objekata je dio cjeline ili područja.
- H. Izvornost**
 - i. Položaj i smještaj u prostoru,
 - ii. Duh i osjećanja,
 - iii. Drugi unutarnji i vanjski činitelji.

Sastavni dio ove odluke su:

- **Imovinsko-vlasnička dokumentacija**

- Kopija katarskog plana k.č. br. 848 i 849, k.o. Zenica. Kopiju katastarskog plana je 22.02.1999. godine izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica.
- Zemljišnoknjižni uložak 2144, za parcele br. 721/1, 721/4 i 716/2, k.o. SP Zenica, izdat od strane Zemljišnoknjižne kancelarije Općinskog suda u Zenici, od 17.05. 2012.

- **Dokumentacija o prethodnoj zaštiti dobra**

- Dopis Zavoda za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta, br. br. 07-40-4-3867-1/12 od 21.05.2012. godine.

- **Fotodokumentacija:**

- fotografije postojećeg stanja *Graditeljske cjeline nekadašnje Fabrike Papira („Papirna“) u Zenici*, snimljene su 20. juna 2012. godine; fotografirao: arh. Emir Softić (fotografirano digitalnim fotoaparatom Olympus SP-350)
- kopija fotografije nekadašnjeg izgleda Tvornice (godina nepoznata tj. tačna datacija nije naznačena, ali svakako potječe iz austrougarskog perioda),

- **Tehnička dokumentacija:**

- Kopije /8 listova A3 formata/ originalnih austrougarskih nacrti nacrti (datacija crteža 1888.godina):
 - tlocrt temelja,
 - tlocrt prizemlja,
 - tlocrt prvog sprata i potkrovlja,
 - crtež sa poprečnim presjecima,
 - crtež sa podužnim presjekom,
 - crtež fasade/pogled sa jugozapada,
 - izvedbeni crtež dimnjaka sa svim elementima: pogled, presjeci
- Kopija crteža sadašnjeg stanja, autor: dipl.ing.arh. Mirsada Arslani, napomena: crteži nisu datirani
 - situacija,
 - glavna fasada /prema ulici A. Borića/jugoistočna fasada,
 - stražnja fasada / sjeverozapadna,
 - bočna fasada 1 /Fiskulturna sala/ jugozapadna fasada,
 - bočna fasada 2 /sjeveroistočna fasada/

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja *Građevinske cjeline nekadašnje Fabrike papira („Papirna“) u Zenici*, nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- 1957. Hrelja, Kemal, *Zenica i njena okolina*, Sarajevo, 1957
- 1963. Sugar, Peter F., *Industrialization of Bosnia-Herzegovina 1878-1918.*, Seattle : University of Washington Press, 1963
- 1968. Bjeletović, Miloš, *Zenica i njena okolina: ekonomskogeografska studija –* (Djela Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine; 31. Djela Odjeljenja društvenih nauka; 18), Sarajevo, 1968.
- 1998 Jović, Vlastimir, *Zenica koje više nema: reporterske skice iz stare Zenice*. Zenica; Forum građana Zenice, 1998

Dokumentaciju dostavio Muzej grada Zenice

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Emir Softić, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*